

Jan DRAUS

NOTATKI Z JEROZOLIMSKIEJ KONFERENCJI

W dniach od 1 do 5 lutego br. obradowała w Jerozolimie międzynarodowa konferencja nt. „Historia i kultura Żydów polskich”. Jej obrady toczyły się w Uniwersytecie Hebrajskim na Górze Scopus, natomiast trzeciego dnia debata miała miejsce w Instytucie Pamięci Yad Vashem. Głównym organizatorem konferencji był prof. Chone Schmeruk, dyrektor Center for Research on the History and Culture of Polish Jews, działającym przy Uniwersytecie Hebrajskim. Sponsorami konferencji były natomiast takie instytucje naukowe, jak: Israel Academy of Sciences and Humanities, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, The World Union of Jewish Studies, Yad Vashem i Historical Society of Israel. Na zaproszenie znakomitego grona członków Komitetu Organizacyjnego¹ i ośrodków przez nich reprezentowanych przybyło do Jerozolimy ponad dwustu naukowców z całego świata, w tym około stuosobowa delegacja polska. W jej składzie znaleźli się przedstawiciele prawie wszyst-

kich uniwersytetów polskich oraz Polskiej Akademii Nauk. Obecna była także 17-osobowa grupa naukowców z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pod przewodnictwem prof. Jerzego Kłoczowskiego i prorektora prof. Jana Czerkawskiego. Ponadto kręgi katolickie reprezentowali: redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego” Jerzy Turowicz, prof. Janina Bienarzowa z Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie oraz ks. dr Stefan Wyleżek z Polskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Rzymie. Wspomnieć również należy o obecności znanego historyka emigracyjnego prof. Józefa Garlińskiego z Londynu, dyrektora Orbis Books w Londynie Jerzego Kulczycskiego, oraz prof. Władysława Bartoszewskiego, wybitnego znawcy problematyki polsko-żydowskiej, wykładającego obecnie na uniwersytecie w Monachium.

Po uroczystym otwarciu konferencji przez prof. Chone Schmeruka i przemówieniach prof. Y. Ben-Poratha (rektora Uniwersytetu Hebrajskiego),

¹ Dla pełnego obrazu należy wymienić członków Komitetu Organizacyjnego konferencji, działającego pod przewodnictwem prof. Chone Schmeruka: dr Yitzak Arad (Yad Vashem), David Assaf (World Union of Jewish Studies), prof. Shlomo Avineri (The Hebrew University), prof. Shmuel Ettinger (The Historical Society of Israel), prof. Józef Gierowski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Jacob Goldberg (The Hebrew University), prof. Israel Gutman (The Hebrew University), prof. Gershon Hundert (McGill

University Montreal), Maciej Jachimczyk (Institute for Polish-Jewish Studies, Oxford), prof. Jerzy Kłoczowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski), prof. Ezra Mendelsohn (The Hebrew University), Irena E. Pipes (Foundation for Polish-Jewish Studies, USA), prof. Antony Polonsky (London School of Economics), prof. Jehuda Reinharz (Brandeis University), prof. Anita Shapira (Tel Aviv University), prof. Jerzy Tomaszewski (Uniwersytet Warszawski) i prof. Yitzhak Warszawski (Sorbonne III University, Paris).

prof. J. Jortnera (prezydenta The Israel Academy of Sciences and Humanities), prof. Józefa Gierowskiego, Stefana Grajka (prezydenta The World Federation of Polish Jews) i prof. Antoniego Polonskiego z Oxfordu, wręczono nagrodę The Israel Jefroykin Award prof. Arturowi Eisenbachowi za książkę pt. *Emancypacja Żydów na ziemiach polskich na tle europejskim, 1780-1870*. Po krótkim przemówieniu prof. Eisenbacha w języku hebrajskim, prof. S. Ettinger wygłosił wykład nt. *The Role of East European Jewry in Modern Jewish History*. Ta inauguracyjna część przeplatana była wierszami i pieśniami o tematyce żydowskiej, które recytowali i śpiewali w języku polskim aktorzy teatru jerozolimskiego.

Niebawem po inauguracji rozpoczęły się obrady w kilku sekcjach problemowych. Każda z nich poświęcona była różnym kwestiom polsko-żydowskim od średniowiecza po czasy najnowsze, literaturze, sztuce, etnografii, filozofii, demografii oraz stosunkom gospodarczym i społecznym. W ramach sekcji obradujących równolegle wygłoszono 4-6 referatów, stąd trudno przedstawić całościowy obraz konferencji i dokonać choćby częściowej analizy poruszonych problemów. Skupię się jedynie na udziale w tej konferencji przedstawicieli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Już pierwszego dnia w godzinach popołudniowych obradowała sekcja „Kościół i Żydzi”, której przewodniczył prof. Jacob Goldberg. Otworzył ją referat prof. Jerzego Kłoczowskiego ukazujący miejsce Żydów w społeczno-religijnej historii Polski, zarysowujący wnikliwie wszystkie uwarunkowania i wzajemne stosunki Kościoła katolickiego i innych wyznań religijnych, a

w szczególności wyznania mojżeszowego (*The Role of the Jews in the Religious History of Poland*). Prof. Stanisław Litak, jakby w uzupełnieniu wypowiedzi prof. Kłoczowskiego, przedstawił ważny problem badawczy, a mianowicie zajął się miejscem Żydów w atlasie historycznym, poświęconym stosunkom społeczno-religijnym w Polsce, przygotowywanym obecnie przez Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL (*Jews in the Historical Atlas of Social and Religious Relations in Poland*). Z kolei dr Henryk Gapski zreferował związki zakonów polskich z ludnością żydowską od XVI do XVIII w. (*Religious Orders in Poland and the Jewish Community in Modern Times, 16th-18th Centuries*). Ostatni referat wygłosił prof. Wiesław Müller (*Jews in the Polish Bishops' Reports „Ad Limina”, 17th to 18th Century*), w którym ukazał kwestie żydowskie w raportach biskupów polskich składanych w Watykanie w XVII i XVIII w.

W sekcji poświęconej nowożytnej literaturze jidysz w odniesieniu do kontekstu polskiego, której przewodniczył C. Turniansky z Izraela, doc. Elżbieta Wolicka-Wolszleger zaprezentowała referat (*A Strander Among Kinsmen: The Image of Jewish-Polish Relations in I. Bashevis Singer's Writings*) ukazujący obraz stosunków polsko-żydowskich w twórczości Isaaka Beshewisa Singera. Ponadto w sekcji zajmującej się polsko-żydowską literaturą i teatrem, obradującej pod przewodnictwem prof. Chone Schmeruka, dr Władysław Panas mówił o literaturze polsko-żydowskiej i żydowsko-polskiej (*Polish-Jewish and Jewish-Polish Literature*).

Drugiego dnia konferencji, podczas obrad sekcji skupiającej uwagę na

Żydach polskich w XVIII wieku, której przewodniczył prof. Emanuel Rostworowski, referat na temat udziału polskich Żydów w obronie Konstytucji 3 maja 1791 r. przedstawił prof. Jan Ziółek (*The Polish Jews in Defence of May 3rd Constitution*). W tym samym czasie kontynuowała obrady sekcja „Kościół i Żydzi”. Tym razem przewodniczył jej prof. Jerzy Kłoczowski. Wśród referentów była s. prof. Aleksandra Witkowska. Jej wystąpienie koncentrowało się wokół źródeł do historii Żydów polskich w XIX i XX w. przechowywanych w Archiwum oo. Paulinów na Jasnej Górze (*The Sources for the History of Polish Jews, 19th-20th Centuries, in the Jasna Góra Archives*). W równoległej obradującej sekcji demograficznej prof. Zygmunt Sułowski zarysował liczebność Żydów na ziemiach polskich od momentu ich przybycia do roku 1967 (*Jewish Population Figures for the Polish Territories During the Last Millenium*).

Jak już wspomniałem, trzeciego dnia obrady odbywały się w Instytucie Pamięci Yad Vashem. Wszystkie wystąpienia prelegentów koncentrowały się wokół holocaustu i stosunków polsko-żydowskich w latach II wojny światowej, a także stosunków ukraińsko-żydowskich i problemu Żydów w ZSRR. Przedstawiciele KUL-u zaprezentowali dwa referaty. W sekcji poświęconej stosunkom polsko-żydowskim w dobie holocaustu, której przewodniczył prof. Tadeusz Pelczyński z Oxfordu, dr Jan Draus mówił o stosunku Kościoła katolickiego diecezji przemyskiej wobec kwestii żydowskiej w latach okupacji (*The Catholic Church of Przemyśl Diocese and Its Attitude to the Jewish Question in the Years 1939-1945*). Natomiast mgr Ewa

Lesik-Kurek ukazała wkład żeńskich zakonów w akcję ratowania dzieci żydowskich w latach 1939-1945 (*The Participation of Convents in the Rescue of Jewish Children in Poland During the Period 1939-1945*). Ponadto w ramach sekcji „Żydzi w Polsce po II wojnie światowej” referat wygłosił prof. Władysław Bartoszewski (*The Creation of the League to Fight Racism 1946*). Warto wspomnieć, że w przerwach obrad uczestnicy konferencji zwiedzili izby pamięci i muzea Yad Vashem oraz uczestniczyli w uroczystości zasażenia drzewka przez prof. Krzysztofa Dunina-Wąsowicza w „Lesie Sprawiedliwych wśród Narodów Świata”.

W ostatnim dniu obrad w sekcji „Społeczeństwo polskie i Żydzi w XIX i XX wieku”, której przewodniczył prof. Czesław Łuczak, o problemach żydowskich w polskiej prasie podziemnej doby powstania styczniowego mówił prof. Ryszard Bender (*The Jewish Question in the Polish Underground Press During the Period of the January Uprising 1861-1863*). W równoległej obradującej sekcji „Synagogi” referat o architekturze żydowskiej w Polsce przedstawił prof. Tadeusz Chrzanowski (*Jewish Architecture in Poland + Combining National and Foreign Traditions*). Natomiast w sekcji filozoficznej prof. Jan Czerkawski mówił o filozofii żydowskiej w Polsce w XVII w. (*The History of Jewish Philosophy in Poland During the 17th Century*). Ponadto w sekcji „Polscy Żydzi w nauce”, obradującej pod przewodnictwem prof. Feliksa Grossa, prof. Jerzy Stojnowski przypomniał sylwetkę lekarza krakowskiego J. Ettingera (*J. Oettinger: A Physician from Cracow (1818-1895)*), dr Piotr Gach zaś nakreślił dzieje szpitali żydowskich na ziemiach

polskich w XIX i na początku XX wieku (*The History of Jewish Hospitals in Polish Territories in the 19th and the Beginning of 20th Centuries*).

Referaty wygłoszone przez delegację z KUL-u spotkały się z dużym zainteresowaniem ze strony naukowych środowisk żydowskich. Szczególnie nurtującym problemem były stosunki Kościoła katolickiego i Żydów. Dyskusje po każdym wystąpieniu odnoszącym się do tejże kwestii unaoczniały nierzadko różnice stanowisk. Widać było wyraźnie, że im bliżej teraźniejszości, tym zagadnienia stosunków kościelno-żydowskich nie tylko się coraz bardziej różnicowały, ale także inaczej są widziane przez historyków żydowskich. Z drugiej strony, co wyraźnie podkreślano w dyskusjach, referenci wnieśli do tego tematu szereg nowych faktów, opartych na nie znanych dotychczas stronie żydowskiej źródłach, głównie proveniencji kościelnej. Ta konfrontacja stanowisk w odniesieniu do problemów: Kościół katolicki a Żydzi w Polsce, okazała się bardzo pożyteczna i pouczająca obie strony, a zarazem uwidoczniała, o ile jeszcze historycy polscy i żydowscy mogą wzbogacić swój warsztat naukowy poprzez wzajemną wymianę myśli i źródeł archiwalnych. Wydaje się, że po raz pierwszy w tak licznym gronie zaprezentowano problematykę stosunków: Kościół katolicki a Żydzi. Tym samym w jakimś stopniu przełamano barierę psychologiczną, wzajemną nieufność nie tylko w kontaktach osobistych, ale i w badaniach stosunków polsko-żydowskich, a szczególnie kościelno-żydowskich; jakkolwiek w tym zakresie pozostało dużo jeszcze do zrobienia nie tylko przez historyków. Ważnym elementem tej jerozolimskiej konfe-

rencji był również niemały udział młodszych badaczy, którzy poprzez fakt czynnego uczestnictwa zostali wprowadzeni w tę problematykę, a zarazem w dialog polsko-żydowski w zakresie poszczególnych dyscyplin naukowych. To przecież na nich w przyszłości spocznie odpowiedzialność za kontynuację tego dialogu, tak ważnego nie tylko z pozycji naukowej.

Integralną częścią tej konferencji było sympozjum nt. „Problemów etycznych holocaustu w Polsce”. Odbyło się ono pierwszego dnia konferencji w sali audytoryjnej Uniwersytetu Hebrajskiego. Sympozjum to było przedłużeniem dyskusji zapoczątkowanej przez prof. Jana Błońskiego artykułem *Biedni Polacy patrzą na getto* opublikowanym na łamach „Tygodnika Powszechnego” (1987, nr 2), tym razem z udziałem przedstawicieli społeczności żydowskiej. Oprócz Jana Błońskiego, na temat etyczno-moralnych kwestii holocaustu wypowiedzieli się: Rafael Scharf z Wielkiej Brytanii, prof. V. Erlich z Kanady, prof. Israel Gutman z Izraela, prof. Jan Tomasz Gross ze Stanów Zjednoczonych, a ponadto prof. Władysław Bartoszewski i red. Jerzy Turowicz. Panel ten prowadził prof. Józef Gierowski. Wypowiedzi wywołały żywą dyskusję, w której nie brakowało tak zwolenników tezy Błońskiego i Turowicza, jak i nielicznych przeciwników. Żałować należy, że z powodu późnej pory nocnej dyskusję zamknięto. Niemniej jednak podniesiono wiele nowych i cennych aspektów tego ważnego problemu, które z pewnością przybliżyły zrozumienie obu narodów. Ale odczuć można było również pewien niedosyt. Albowiem – jak na łamach „Tygodnika Powszechnego”, tak i na sesji w Jerozolimie – nie

wykroczone poza okres wojny i okupacji². Być może dalszy ciąg tej jakże ważnej dla obu stron dyskusji nastąpi na kolejnej konferencji, którą już zapowiedziano. Ponieważ sympozjum to było niewątpliwie istotnym elementem konferencji, przeto zasadny wydaje się postulat, aby poszczególne wypowiedzi zostały opublikowane, a zatem udostępnione szerszemu gronu zainteresowa-

nych. Umożliwiłoby to zaznajomienie się ze stanowiskiem w tej kwestii strony żydowskiej.

Chcąc dokonać próby oceny jerozolimskiej konferencji, można powiedzieć krótko: była ona udana i pożyteczna. Życzyć należy, aby dialog naukowy polsko-żydowski był kontynuowany. Dotyczy to także dialogu o problemach etyczno-moralnych, przy czym oby uwzględniał całość stosunków polsko-żydowskich.

---

² Uczyniono to m.in. w specjalnym numerze kwartalnika „Aneks” (nr 41-42), poświęconym kwestii żydowskiej.